

Afb. 1. Anoniem Noord-Nederlands meester, Gaert van Triest temidden van zijn drie zonen. Op de achtergrond de stadspatroon Sint-Stefanus. Olieverf op paneel, zijluik van een triptiek, ca. 1560. Particuliere collectie. Foto: coll. P.J. Begheyn S.J.

PAUL BEGHEYN S.J. EN VINCENT HUNINK

Een onbekende brief van Petrus Canisius in een Nijmeegs verzoekschrift (1634)

De in 1521 geboren Nijmeegse burgemeesterszoon Peter Kanis heeft als volwassen man 58.000 kilometer afgelegd door heel Europa, van de Nederlanden tot Sicilië en van Straatsburg tot Piotrków in Polen. Maar ook als kind en jongeman hield hij al van reizen. Zowel in zijn *Belijdenissen* als in zijn *Geestelijk Testament* maakt hij melding van zijn bezoeken als jongeman aan bekenden te Arnhem, 's-Hertogenbosch, Oisterwijk, Diest en Leuven.

In Arnhem woonde de familie van zijn stiefmoeder Wendel van den Bergh, onder wie haar broer Burchard van den Bergh, deken van de kerk van Sinte-Walburg in die stad. Het was daar dat zijn oudtante Reinalda van Eymeren, schrijfster van de mystieke bestseller *Die Evangelische Peerle*, hem in 1534 voorspelde dat hij eens zou intreden in een nieuwe orde van priesters die de Kerk van binnenuit zou hervormen. In hetzelfde jaar werd op de Montmartre in Parijs door een internationale groep studenten onder leiding van de Bask Iñigo de Loyola de basis gelegd voor de latere jezuïetenorde.

's-Hertogenbosch was volgens Canisius' biografen de plaats van herkomst van Peters moeder, Jelisken van Houweningen, maar tot op heden zijn er geen documenten gevonden die deze stelling kunnen onderbouwen[1], met uitzondering wellicht van een brief van vader Jacob Kanis aan zijn niet nader geïdentificeerde zwager Derrick Gaerts van Merwen in 's-Hertogenbosch.[2]

In Oisterwijk had de priester Claes van Esch, geestelijk leidsman van Peter, in 1539 een nieuw maagdenhuis op het begijnhof laten bouwen. Daar woonde de mystieke schrijfster Maria van Hout, die tot aan haar dood in 1547 als 'moeder' belangrijke invloed zou uitoefenen op Peter Kanis en andere jonge jezuïeten.[3] Dezelfde Claes van Esch was korte tijd pastoor van het begijnhof in Diest, voordat hij naar Keulen vertrok, waar hij onder meer les gaf aan het Gymnasium Montanum. In Leuven tenslotte had Peter Kanis vanaf april 1539 korte tijd kerkelijk recht gestudeerd aan de universiteit.

Alles tezamen heeft Peter Kanis eigenlijk alleen zijn eerste vijftien levensjaren doorgebracht in zijn geboortestad, want vanaf 1536 verbleef hij in Keulen, waar hij zich in dat jaar als student aan de universiteit had laten inschrijven. Slechts driemaal heeft hij sinds zijn vertrek uit Nijmegen die stad nog bezocht: in december 1543 om zijn stervende vader te bezoeken, in het voorjaar van 1546 om te onderhandelen met keizer Karel V over de positie van de naar het lutheranisme overhellende aartsbisschop van Keulen, Hermann von Wied[4], en in de winter van 1565 op doorreis als visitator van de jezuïetenhuizen in West-Duitsland.[5]

Ondanks die afwezigheid heeft Petrus Canisius gepoogd de band met zijn familieleden in Nijmegen aan te houden, met name via een regelmatige correspondentie. Van deze brieven zijn er 33 geheel, gedeeltelijk of in de vorm van een resumé bewaard gebleven.[6] Soms hebben deze brieven ook buiten de kring van Canisius' verwanten een rol gespeeld. Zo bevindt zich in het archief van de stad Zutphen de kopie van een brief van Petrus Canisius aan zijn halfbroer Gerit Kanis uit 1595.[7] Dit afschrift werd zeer waarschijnlijk in beslag genomen bij de doorzoeking van een huis waar zich katholieken ophielden voor een clandestiene viering van de mis door de priester Henrick van Vorden. Deze latere deken van het kapittel van Oldenzaal had op een of andere manier een kopie van de brief in handen gekregen en putte daar de moed uit die Canisius zijn broer in diens benarde omstandigheden had willen inspreken.

Een tweede, tot nog toe ongepubliceerde brief van Petrus Canisius heeft ruim dertig jaar na diens overlijden een rol gespeeld in Nijmegen. Het begon met een affaire in Enkhuizen waar het, zoals ook elders in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, katholieken niet was toegestaan openlijk hun geloof te belijden. Daar arriveerde in 1632 de pas tot priester gewijde jezuïet Theodorus de Jonghe[8] om enige familiezaken te regelen in de plaats waar hij zelf in 1601 geboren was. Hij leek voor zijn zwager Martinus van Zel de aangewezen persoon om pastorale assistentie te verlenen aan de plaatselijke pastoor Augustinus Wolff, die teveel werk om handen had. Het kerkbestuur tekende bezwaar aan, enerzijds vanwege de gevaren en de financiële overbelasting van de parochianen en anderzijds, omdat een dergelijke benoeming in strijd zou zijn met het Concordaat tussen de Apostolische Vicaris en de reguliere geestelijken, waarin de verdeling van reguliere en seculiere geestelijken in de Hollandse Zending geregeld was. De ijverige Van Zel wist het kerkbestuur op andere gedachten te brengen, maar vervolgens weigerde de Haarlemse vicaris Leonardus Marius de gewenste toestemming. De pauselijke nuntius Fabio de Lagonissa stemde gedeeltelijk in met het verzoek en gaf aan Theodorus de Jonghe permissie om mis te lezen. Deze halve oplossing was evenwel niet naar de zin van een groot aantal parochianen, dat hem graag een royalere pastorale taak had toebedacht. Pater De Jonghe verliet Enkhuizen, waarop de plaatselijke katholieken de stad zozeer in oproer brachten dat de magistraat van Enkhuizen pastoor Wolff verbande om op die manier de rust te herstellen.[9]

Intussen ondernamen de jezuïeten, die op verschillende plaatsen in de Republiek hun missiestaties hadden weten te vestigen, actie om de aan hun zorgen toevertrouwde kudde ertoe te bewegen bij paus Urbanus VIII te pleiten voor de terugkeer van Theodorus de Jonghe. Tussen 1 en 25 januari 1634 stelden groepen van vooraanstaande en met name genoemde katholieken verzoekschriften op waarin zij pleitten voor de terugkeer van pater Theodorus de Jonghe naar Enkhuizen. Het ging om groepen uit de volgende tien plaatsen: Utrecht, Leeuwarden, Amsterdam, Zwolle, 's-Hertogenbosch, Nijmegen, 's-Gravenhage, Haarlem, Arnhem en Doesburg.[10] De groep uit Nijmegen telde negentien personen, die op 14 januari 1634 een in het Latijn opgesteld pleidooi[11] ondertekenden: de drie

notarissen Stephanus van Loon, Theodorus van Haeps en Gerard Gerardsz van Drueten; de juristen Petrus van Doornenburch, Martinus van Steenbergen, Jacobus van Haeften, Dionysius Stevens en Henricus van Munster; de arts Henricus Moer, Henricus van Zeller senior, namens de hele familie Van Zeller, Alexander van Munster, Hendrick Smijtt, Gerret Driessen, Gerrit Palmertt, Goessen Beijer, Henricus van Oppenheijm en de drie kooplieden Henricus Jordensz, Ditmarus de Raedt en Johannes van Dornenburch. Hoezeer deze mannen de katholieke zaak waren toegedaan, blijkt onder meer uit het feit dat bij twee van hen – Hendrick van Oppenheim in 1630 en Jacob van Hafften in 1634 – 'paapse vergaderingen' waren gehouden, die door de magistraat werden verstoord.[12]

Een jaar tevoren had een andere groep Nijmeegse katholieken zich sterk gemaakt voor de zending van een pater kapucijn naar Nijmegen ter ondersteuning van de twee reeds aanwezige leden van dezelfde orde. Het verzoekschrift, in de Nederlandse taal opgesteld en gedateerd 23 september 1633, was ondertekend door Bernert Goltstein, ridder in de Orde van Sint Jan, Arnoldus van den Berch, licentiaat in de beide rechten, Willem van Appelteren, Hermannus Rijswijck, licentiaat in de beide rechten, Herman van Goes, Derk van Ommeren, Geret de Bye, Willem van den Berch, Christiaen van den Berch, Jacob Wintgens, Henrick van Ghent, Henrick Honnen, Wyllem van den Berch, Hendrick Roest, Jaspar Jarande, Jan van Dusseldorp en Hendryck Grondt.[13] Kennelijk had elke groep van missionarissen haar eigen aanhangers.

In het verzoekschrift ten behoeve van Theodorus de Jonghe citeren de opstellers fragmenten uit een brief uit 1634, die Petrus Canisius[14] op 28 mei 1555 vanuit Wenen had gestuurd aan Gaert van Triest, die gehuwd was met Peters oudste zuster Wendel Kanis. Gaert van Triest (ca. 1525-1566) was een zoon van burgemeester Thomas van Triest en Heylgen Melen, en had vanaf 1557 tot aan zijn dood de ambten van schepen en burgemeester van Nijmegen bekleed. Wie van de ondertekenaars de oorspronkelijke brief van Petrus Canisius in zijn bezit heeft gehad, is niet bekend. Mogelijk is de brief via de familie Van Triest terechtgekomen bij Diemer de Raedt. Gaert van Triest had immers een broer Jorden, wiens dochter Heylken van Triest als echtgenote van Aerndt de Raedt Henricksz. op 20 oktober 1598 te Zaltbommel overleden en aldaar in de Sint-Maartenskerk begraven was.[15]

De aangehaalde brief van Canisius heeft betrekking op de weigering van de Nijmeegse magistraat om jezuïeten in de stad toe te laten voor de stichting van een college. Vijf dagen tevoren had Canisius over hetzelfde onderwerp reeds een brief gezonden aan Wichman van den Bergh, broer van zijn stiefmoeder en burgemeester van Nijmegen.[16] Maar beide brieven hebben geen effect gesorteerd. Het zou nog tot 1616 duren, voordat de jezuïeten in Nijmegen een statie konden vestigen; het college is er pas in 1900 gekomen. Het verzoekschrift ten behoeve van Theodorus de Jonghe uit 1634 biedt zijdelings ook een onverwachte kijk op de situatie van de katholieken in Nijmegen aan het begin van de zeventiende eeuw, waar de bisschop van Roermond, tot wiens diocees Nijmegen behoorde, aan jezuïeten en kapucijnen de mogelijkheid bood tot een vruchtbaar apostolaat.

De Nijmeegse katholieken zouden de man, voor wie zij hun pleidooi hadden opgesteld, binnen korte tijd zelf in hun midden hebben. Nadat Theodorus de Jonghe Enkhuizen weer verlaten had en vervolgens gewerkt had in Leeuwarden en 's-Hertogenbosch, kwam hij in de loop van 1635 samen met zijn medebroeder Reinier Bruyns naar Nijmegen om daar de jezuïeten Boudewijn Hisschen en Cornelis Bloemert te vervangen. Hij overleed er op 19 mei 1636 ten gevolge van de besmetting die hij had opgelopen bij zijn pastoraat onder de talloze pestlijders.

Bijlage 1

Brief van katholieke burgers uit Nijmegen ten gunste van Pater Theodorus de Jonghe S.J. te Enkhuizen, gericht aan paus Urbanus VIII. Vertaling uit het Latijn

Nijmegen, 14 januari 1634

Wij, burgers van de stad Nijmegen, de voornaamste stad van zuidelijk Gelre; rechtzinnige onderdanen en zonen van de Heilige Roomse Kerk; thans in staat van niet geringe vervolging omwille van het Heilig geloof; komen, niet zozeer eigen gevaar en nood indachtig als wel bezorgd om de verlatenheid en het geestelijke onheil van onze broeders de inwoners van Enkhuizen, voor hen en samen met hen met dit verzoek. Wie immers kan zonder mededogen hun zuchten en roepen aanhoren dat niet alleen weerklinkt in heel het land, maar zelfs tot aan de hemel reikt?

Alom raken affaires bekend die schade en afbreuk doen aan de christelijke naam, en het ongelukkigste van alles: ze worden door eigen mensen teweeggebracht. Rechtzinnigen raken ontsteld, verbijsterde andersgezinden staan verstomd dat het grimmige hoofd van één man zoveel vermag dat, liever dan dat Pater Theodorus de Jonghe, van geboorte burger van Enkhuizen, te hulp schiet aan zijn vaderstad, nu deze het zwaar te verduren heeft temidden van ketterijen en problemen van ondeugden, alles ondersteboven raakt; dat vrienden beroofd worden van troost, zielen van rust en burgers van alle gebruik van sacramenten thuis; en dat vanwege de deugd van Theodorus en zijn goede zorgen voor de zijnen allen in zijn vaderstad eronder moeten lijden. Aldus hebben wij het van de hooggeachte heer Petrus van Dorneburch, doctor in de beide rechten, die deze brief aanbiedt en die wij voor deze daad van toewijding, genegenheid en petitie aan de Heilige Stoel terwille van onze broeders, de rechtzinnige burgers van Enkhuizen, tot zaakwaarnemer hebben aangesteld, in alle uitvoerigheid vernomen.

Petrus van Doornenburch, rechtsgeleerde
Henricus Moer, doctor in de medicijnen
Dionijsius Stevens, licentiaat in de beide rechten
Henricus van Munster, doctor in de beide rechten
Jacobus van Haeften, doctor in de beide rechten
Goessen Beijer
Ditmarus de Raedt, koopman
Martinus van Steenbergen, doctor in de beide rechten
Alexander van Munster
Hendrick Smijtt
Henricus van Opennheijm
Henricus Jordanius, koopman
Johannes van Dornenburch, koopman
Henricus van Zeller senior, namens de hele familie Van Zeller

Het schijnt namelijk ongewoon, ja zelfs onwaardig dat Theodorus de Jonghe, priester van de Sociëteit van Jezus, die het religieuze leven daartoe heeft gekozen en zich heeft

laten onderrichten in eerstens de geestelijke, vervolgens de menselijke en goddelijke vakken (in al deze vakken tegelijk, vooral de geestelijke, zijn de priesters van de seminaries niet dikwijls onderricht!), hoewel hij eigener beweging zijn medeburgers te hulp schiet, daarvan weerhouden wordt door hen die hem juist het meest te hulp hadden moeten roepen.

Maar ach, hoe waar is het wat onze burger, de eerwaarde man zaliger nagedachtenis Petrus Canisius, priester van de Sociëteit van Jezus, uitnemend doctor van de theologische faculteit, aan zijn zwager Gaert van Triest, schepen en later burgemeester van deze stad, op 28 mei 1555 vanuit Wenen schreef naar aanleiding van een soortgelijk voorval bij onze voorvaderen, waarbij de Sociëteit van Jezus tot ons nadeel niet werd toegelaten tot onze stad. Hij zegt:

> Hoe smadelijk en beschamend is het, dat vanwege een paar mensen die een of ander excuus gebruiken om dit spel, of beter: deze tragedie op te voeren, maar intussen oog hebben voor hun eigenbelang, dat vanwege hen, zeg ik, de naam en faam van uw gemeente op het spel staat.

Maar dit kwaad betreft niet slechts één gemeente en stad, maar meerdere provincies!

Even verderop vervolgt hij:

> Maar het is een feit dat mensen die men zou moeten vragen te komen door de slechten vaak afgewezen en weggejaagd worden. Toch beroemen sommigen zich hier dan op en willen juist als vroom worden gezien. Maar dat beroemen is niet goed, geloof me, en niet van lange duur.

Daarom vragen wij dringend en deemoedig dat [de Heilige Stoel] genezing brengt in deze zo zwaar getroffen Enkhuizer kerk en dat haar Theodorus aan haar wordt teruggegeven, daar zij niet anderszins tot rust gebracht lijkt te kunnen worden.

Moge [de Heilige Stoel] bovendien verlof geven aan alle steden en plaatsen van deze Verenigde Provinciën tot het oproepen van zoveel priesters van de Sociëteit van Jezus als zij maar willen en kunnen, met dezelfde permissies om alle sacramenten toe te dienen als waarover de wereldlijke priesters beschikken. En mogen zij aan de Apostolisch Vicaris niet méér onderworpen zijn dan zij dit plegen te zijn aan de andere bisschoppen in dergelijke missies, residenties en zelfs hun eigen colleges.

Want zo is het tot nu toe door de wijsheid en zorg van onze opperpriester Jacobus[17], bisschop van Roermond, geschied in onze stad, waar de christelijke zaak door uitsluitend priesters van de Sociëteit en Kapucijnen met veel vrucht wordt behartigd: meer dan twintig jaar waren we verstoken van elke zorg van priesters (de zonden tierden dus, zoals dat gaat, welig), afgezien van één oud priestertje[18] dat nauwelijks nog de doop van kleintjes aankon en buiten de paar misjes die hij per jaar nog hield geen enkele katholieke oefening daarbij deed. Maar toen er later een tweede priester, van de Sociëteit[19], bij kwam, begon de vrucht toe te nemen tot twintig of dertig maal zoveel. Zodra er meer kwamen, eenmaal tot duizend toe, werden er des te meer preken op één dag gehouden, met de vrucht die vervolgens gewoonlijk voortkomt uit het ontvangen van de sacramenten, vrede van twistenden en verheffing van de zeden; nog afgezien van de catechismuslessen voor meer dan driehonderd kinderen, die onafgebroken zijn gehouden en de overige zaken die de Sociëteit krachtens haar Statuut buiten de hier gebruikelijke pastorale taken gewoonlijk regelt.

Dat derhalve de overige steden en provincies een soortgelijke vrucht en geestelijke vreugde mogen smaken!

En mogen de katholieke inwoners van deze provincies niet achtergesteld worden bij de rechtzinnigen in katholieke steden die hun geweten laten verzorgen waar zij maar willen. Laat het hun eens te meer vrijstaan naar believen priesters van de Sociëteit van Jezus op te nemen, aangezien zij hen zelf moeten onderhouden en hun persoonlijke moeilijkheden aan hen moeten bekend maken, wanneer ze hen thuis ontvangen. (Hierover tegelijk met de geheimen van het geweten opening van zaken te geven bij een tegen de wil opgedrongen religieuze praktijk, dat lijkt bijzonder moeilijk.)

Zodra er derhalve vrijheid is verleend om priesters van de Sociëteit van Jezus in te roepen, pas dan zullen de overige steden en provincies de zeer zoete en rijke zielenvruchten ervaren, zoals wij ervaren, en zullen zij begrijpen wat wij allen wensen, vragen en smeken.

Stephanus van Loon, publiek notaris
Theodorus van Haeps, publiek notaris
Gerardus Gerardsz. van Drueten, publiek notaris

Petrus van Doornenburch, rechtsgeleerde
Martinus van Steenbergen, doctor in de beide rechten
Henricus Moer, doctor in de medicijnen
Jacobus van Haeften, doctor in de beide rechten
Dionysius Stevens, licentiaat in beide rechten
Henricus van Munster, doctor in de beide rechten
Henricus van Zeller senior, namens de hele familie Van Zeller
Alexander van Munster
Hendrick Smijtt
Gerret Driessen
Gerrit Palmertt
Goessen Beijer
Henricus van Oppenheijm
Henricus Jordanius, koopman
Ditmarus de Raedt, koopman
Johannes van Dornenburch, koopman

Bijlage 2

De twee oorspronkelijke fragmenten uit een brief van Petrus Canisius aan Gaert van Triest te Nijmegen

Wenen, 28 mei 1555

(Rome, Archivum Romanum Societatis Iesu, Flandro-Belgica 74-II, f.233v)

Jam vero quam foedum atque pudendum est, ob paucos qui nescio quo praetextu utuntur ad agendam hanc fabulam, ac potius tragoediam, sua interim commoda spectantes, ob hos, inquam, periclitari nomen et gloriam Reipublicae vestrae.

Sed fit ut qui rogandi erant ut venirent, a malis etiam saepe rejiciantur atque exturbentur. Hinc tamen gloriantur nonnulli et forte pii videri volunt, sed non est bona, mihi crede, neque diuturna haec gloriatio.

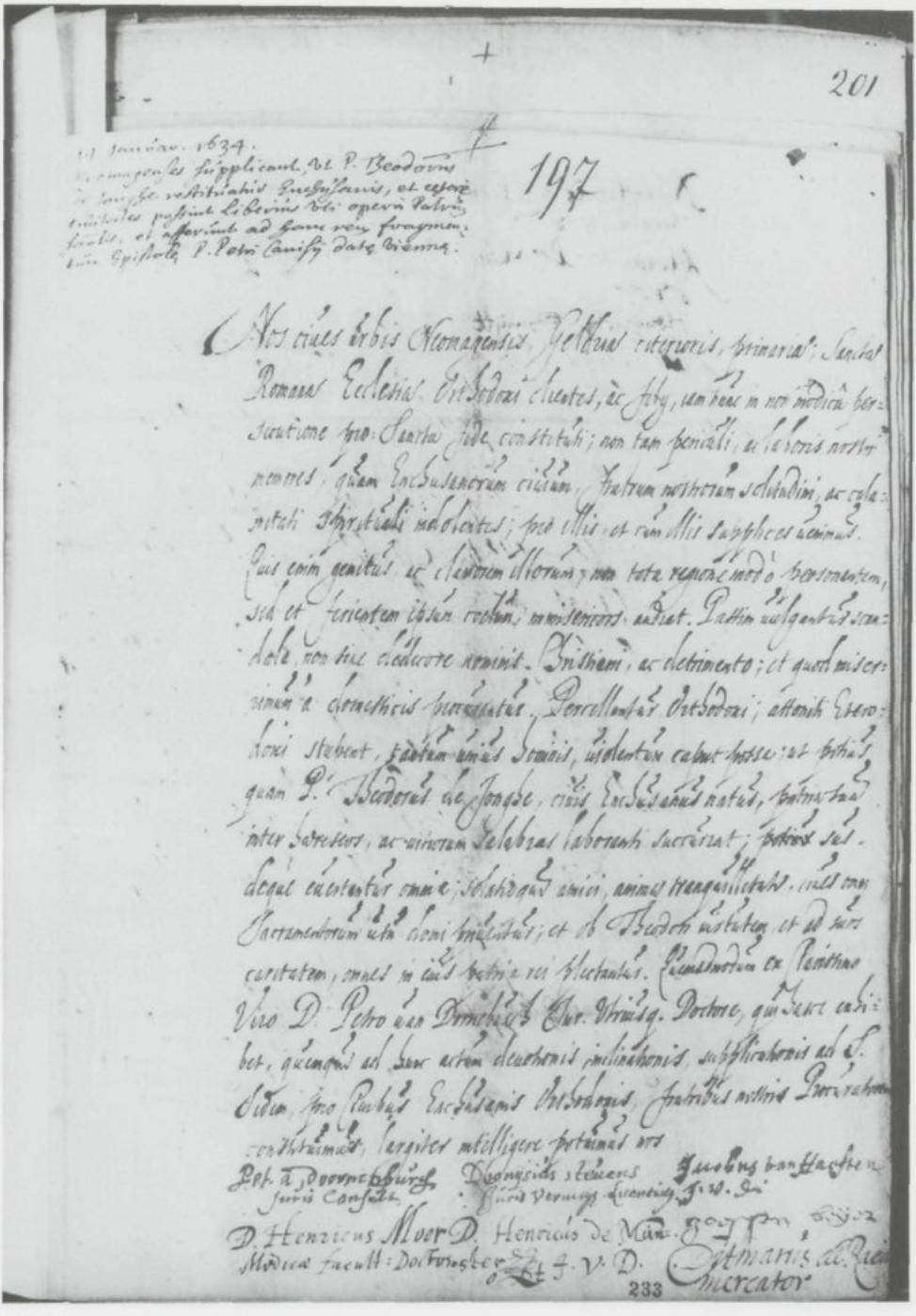

Afb. 2. Brief van katholieke burgers uit Nijmegen aan Paus Urbanus VIII, 14 januari 1634 (Fol. 233 recto). Coll.: Archivum Romanum Societatis Iesu, Flandro-Belgica 74-II, f.233-234, Rome.

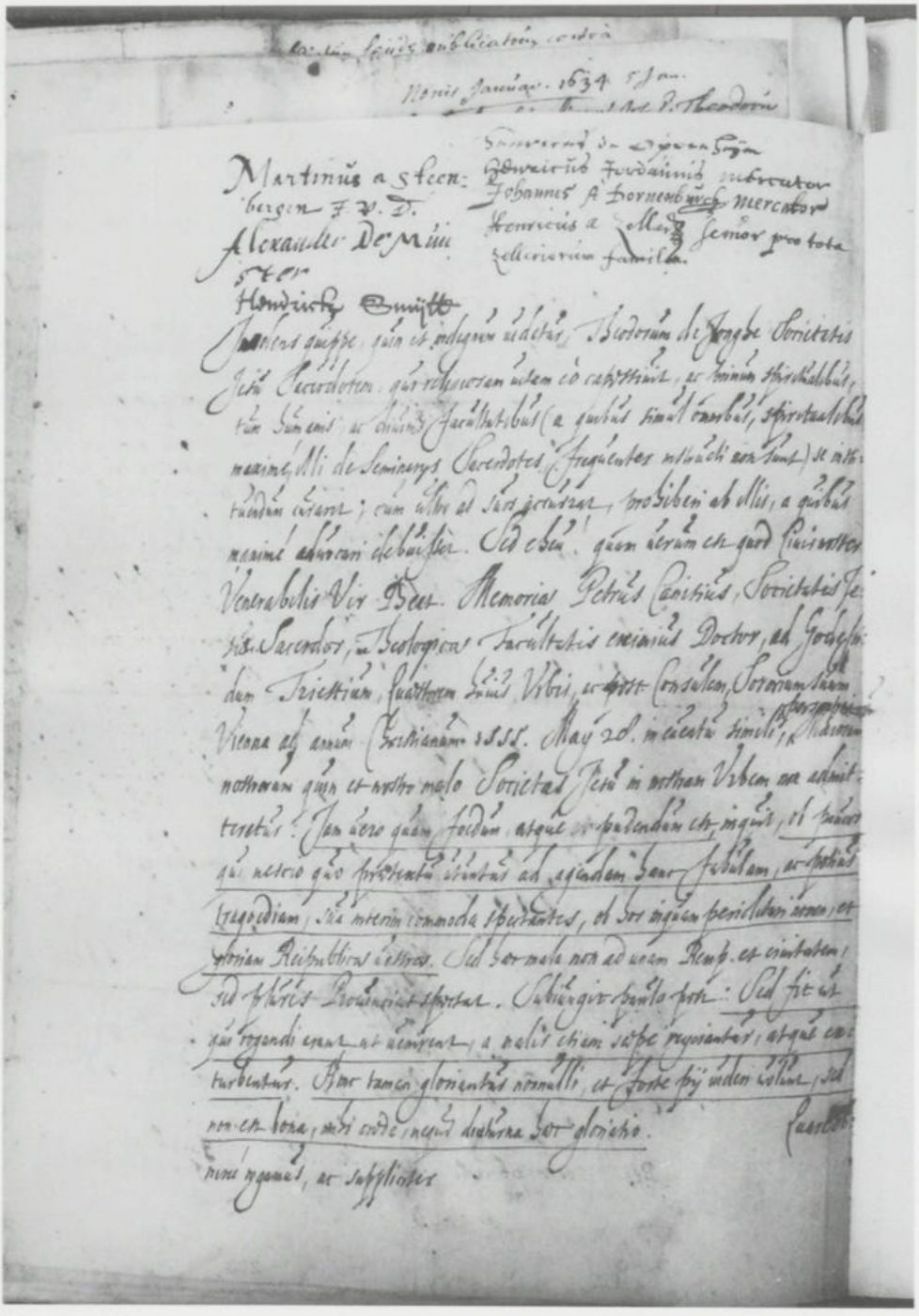

Afb. 3. Fol. 233 verso. Onderstreept is het citaat uit Canisius' brief van 28 mei 1555 aan Gaert van Triest.

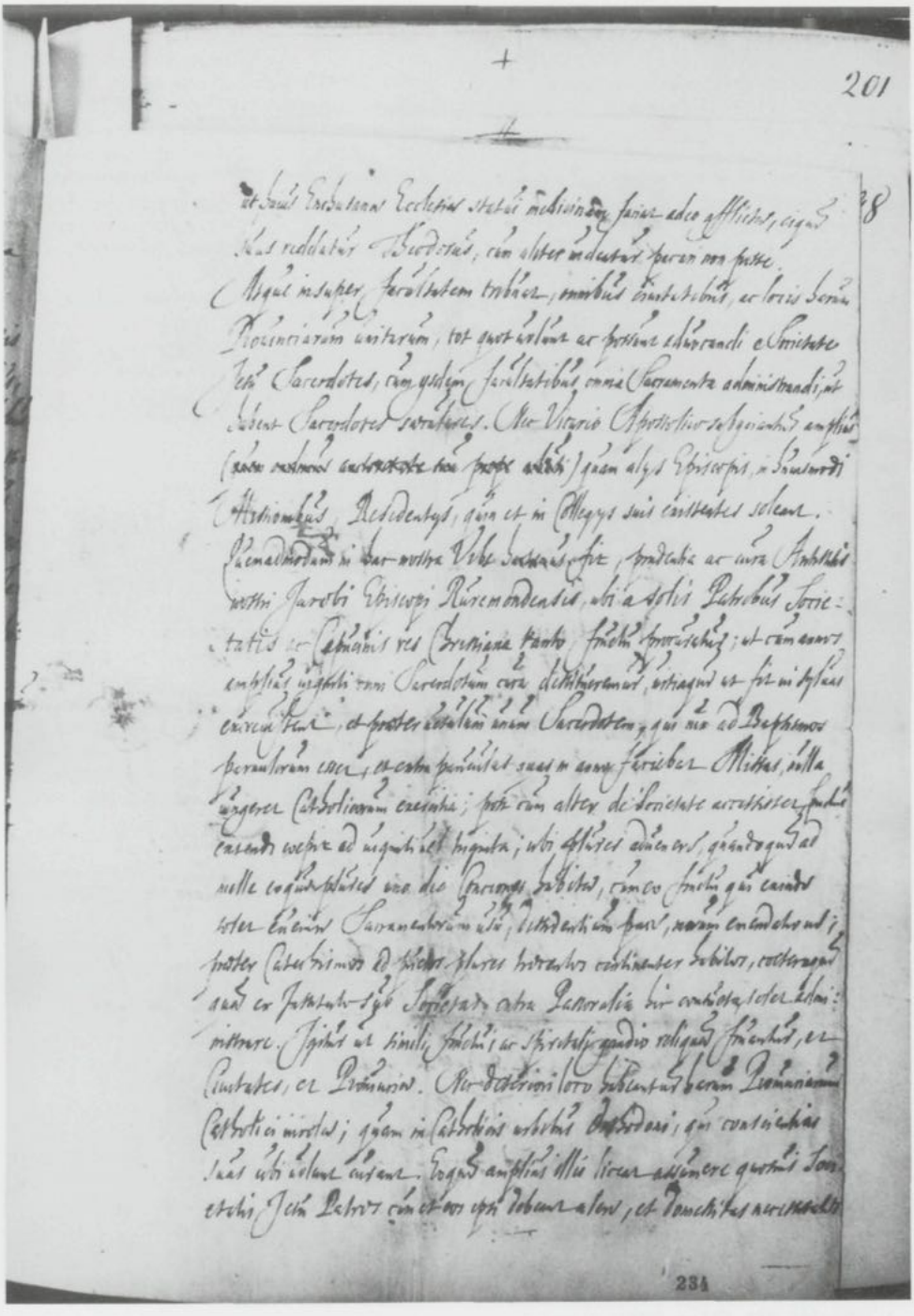

Afb. 4. Fol. 234 recto.

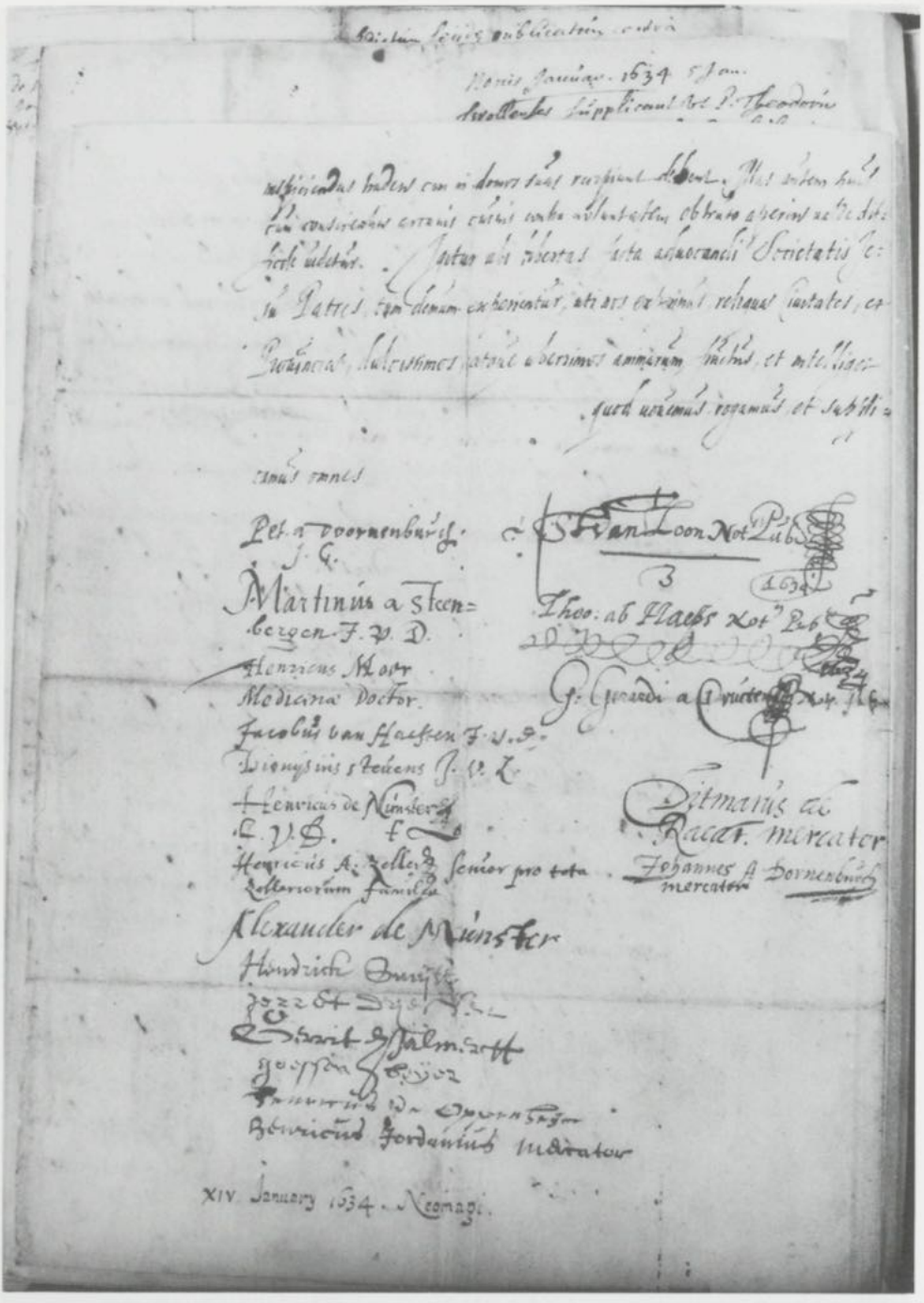

Afb. 5. Fol. 234 verso.

1 Een verbinding tussen het Nijmeegse geslacht Van Houweningen en de heren van Houweningen, die verwant waren met de graven van Holland, met als 'stamvader' de omstreeks 1300 geboren Nicolaes van Houweningen, kon niet aangetoond worden; vgl. M., 'Geslacht van Houweninge', in: *Navorscher* 23 (1873), p. 522-525; H. Wijnaendts, 'Van Houweningen en Van Houwelingen te Gorinchem', in: *De Nederlandsche Leeuw* 61 (1943), p. 72-80, 222/223; 'Van Houweninge, Van Houweningen, Kuyck van Houweninge, Baggerman van Houweninge', in: *Nederlands Patriciaat* 30 (1944), p. 106-135. Informatie over het Hollandse geslacht Van Houweningen werd verstrekt door Martin Schouten, Huizen 1995.

2 Brief van 25 april 1539: Nijmegen, Gemeentearchief, Oud Archief, Inv.nr. 2671, brievenlijst nr. 93.

3 P.J. Begheyn, 'Een brief van Petrus Canisius aan Maria van Oisterwijk', in: *Ons Geestelijk Erf* 61 (1987), p. 376-380; J.M. Willeumier-Schalij, *De brieven uit 'Der rechte wech' van de Oisterwijkse begijn en mystica Maria van Hout († Keulen, 1547)*, Leuven 1993.

4 Zie de brief van Petrus Canisius aan Johann Gropper, Nijmegen, 16 februari 1546, in: W. Friedensburg, 'Zwei Briefe des Petrus Canisius, 1546 und 1547', in: *Archiv für Reformationsgeschichte* 2 (1904), p. 400-402.

5 L. van Miert, 'Canisiana VI. Canisius' bezoek aan Nijmegen in 1565', in: *Studiën* 69 (1908), p. 362-373.

6 Met uitzondering van brieven aan zijn halfbroer Derick Kanis, die ook jezuïet geworden is, schreef Petrus Canisius aan zijn vader (1), zijn zuster Wendel van Triest-Kanis (12), zijn stiefmoeder Wendel Kanis-van den Bergh (4), zijn oom Wichman van den Bergh (1), zijn zwager Gaert van Triest (2), zijn neef Jacob van Triest (1), zijn gezamenlijke halfbroers en (half-)zusters (2), zijn halfbroers Gerit en Otto Kanis (2), zijn halfbroer Gisbert Kanis, zijn halfbroers Gerrit, Otto en Gisbert Kanis (2), zijn halfbroer Gerit Kanis (1), en zijn neven Jacob van Ryswyck (1) en Jacob Kanis (1). De brieven zijn uitgegeven in: Otto Braunsberger (ed.), *Beati Petri Canisii Societatis Iesu epistulae et acta*, 8 delen, Friburgi Brisgoviae 1896-1923; P.J. Begheyn, 'Een nieuwjaarsbrief van Petrus Canisius uit 1595', in: *Numaga* 26 (1979), p. 7-13; Paul Begheyn, 'Six unpublished letters of Saint Peter Canisius to his relatives', in: *Archivum Historicum Societatis Iesu* 55 (1986), p. 129-144; P.J. Begheyn, 'Een onbekende brief van Petrus Canisius aan zijn vader Jacob Kanis', in: *Numaga* 38 (1991), p. 41-44; en in dit artikel.

7 Begheyn, 'Een nieuwjaarsbrief'.

8 *Menologium van de Societeit van Jezus voor de Nederlandsche Provincie*, I, Leiden 1912, p. 238/239; K.J. Derks, in: *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek* 3 (1914), kol.655/656.

9 Over deze affaire, zie G. Brom, 'Vier missieverslagen, van 1635 tot 1645 door Rovenius te Rome ingediend', in: *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* 18 (1890), p. 9/10; W.L.S. Knuif & J. de Jong, 'Philippus Rovenius en zijn bestuur der Hollandsche Zending', in: *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* 50 (1925), p. 257/258; J.D.M. Cornelissen, *Romeinsche bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden onder de Apostolische Vicarissen 1592-1727. I. 1592-1651*, 's-Gravenhage 1932, p. 448/449.

10 Rome, Archivum Romanum Societatis Iesu, *Flandro-Belgica 73-II*, f.223r-240v. Het Nijmeegse verzoekschrift op f.233r/234v.

11 Het verzoekschrift wordt in een Nederlandse vertaling als Bijlage 1 gepresenteerd. F. van Hoeck, *De Jezuïeten te Nijmegen*, 's-Hertogenbosch/Antwerpen 1921, p. 102 noot 2, heeft bij de transcriptie der familienamen diverse fouten gemaakt.

12 J.A. Schimmel, 'Het katholicisme te Nijmegen na de Reductie 1592-1672', in: *Numaga* 6 (1969), p. 84/85.

13 P. Placidus, 'De Capucijnenmissie te Nijmegen 1623-1644', in: *Bossche Bijdragen* 7 (1925/1926), p. 39, 71-73. De familienaam *Wintgens* is verbeterd uit *Muntgens* in de gedrukte tekst; de naam *Jarande* is zonder twijfel een onjuiste transcriptie.

14 Zie Bijlage 2.

15 R.T. Muschart, 'De grafzerken in de St. Maartenskerk te Zaltbommel beschreven in de jaren 1941 en 1942', in: *Bijdragen en Mededeelingen Gelre* 46 (1943), p. 157/158.

16 Braunsberger I, p. 540-544; Nederlandse vertaling in: Paul Begheyn, *Petrus Canisius. Een samenspel van geloof en liefde. Brieven en geestelijk testament van de eerste Nederlandse jezuïet*, Nijmegen 1997, p. 58-61.

17 Jacobus a Castro (van den Borgh), bisschop van Roermond 1611-1639.

18 Het blijkt te gaan om een bejaarde priester van de Johannieter Orde, die in 1615 vermeld wordt in een verslag van bisschop Jacobus a Castro aan paus Paulus V als een 'senex sacerdos ex militia Sancti Johannis'; zie Schimmel, p. 79. Het betreft Bernard van Goltstein, die van 1617 tot 1638 commandeur van het Sint-Janshuis te Nijmegen was; zie G.Th.M. Lemmens, 'Geschiedenis van de Commanderie', in: *Numaga* 21 (1974), p. 157, 172, 174, 175.

19 Engelbert d'Hollander S.J., werkzaam te Nijmegen 1618-1622.



Afb. 6. Franz Thelen (toegeschr.), Canisius bezoekt Nijmegen. Ingekleurde ontwerptekening, 1899. Coll.: Sociaal Historisch Centrum van Limburg, Maastricht.